

”BYTROMMEN”

**September 2016.
Medlemsblad for**

**Allinge – Sandvig
Byforening**

Allinge-Sandvig Byforenings Bestyrelse.

Formand: Anders Koefoed Larsen, Kampeløkken 9, 3770 Allinge, tlf. 56 48 06 17, e-mail: akl@sport.dk

Næstformand: Hans Jensen, Pilegade 2, 3770 Allinge, tlf. 56 48 14 67, mail: peo@city.dk

Kasserer: Michael Darre, Havnegade 1B, 1.th., 3770 Allinge, tlf. 40 10 19 18, e-mail: michael@darre.dk

Sekretær: Lene Vinberg, Svanekevej 83, 3700 Rønne, tlf. 30 18 19 74 e-mail: vinberg.lene@gmail.com

Bestyrelsesmedlem: Arne Bech. Pilebroen 12, 3770 Allinge, tlf. 53 64 34 18, e-mail: arneogirenebech@gmail.com

Bestyrelsesmedlem: Flemming Truelsen, Ellekrogen 6, 3770 Allinge, tlf. 56 48 07 03, e-mail: lt-ft@mail.dk

Suppleant: Elsebeth Maegaard, Søndergade 33, 3770 Allinge, 40 16 21 36, e-mail: elsebeth.maegaard@gmail.com

Suppleant: Allan Stenbye, Birkebakken 3, 3770 Allinge, tlf. 56 48 17 40, e-mail: allan@stenbye.dk

Husk også at se vores hjemmeside: www.allinge-sandvig-byforening.dk

Vi har også en side på Facebook!

AKL

Forsiden: Kirken friskes op den 30. maj 2016.
Fotograferet af Anders Koefoed Larsen.

Foreningens arrangementer

September.

Lørdag den 3. kl. 14.30. Michael Thorsen fortæller om de nye helleristninger på Madsebakke. Mødested. Madsebakke.

Oktober.

Onsdag den 12. Bestyrelsesmøde.

Torsdag den 13. kl. 19. Ole Gerhard Jørgensen fortæller om "En tyskerunge."

November.

Tirsdag den 1. kl. 19. Besøg af Anette Eriksen fra Ø. arkivet. Hvordan arkiverer man.

December.

Intet arrangement.

2017.

Januar.

Tirsdag den 24. kl. 19,00. Generalforsamling.

Kontortider for Allinge-Sandvig Byforening

på Kærnehuset, Kirkepladsen 2, 1. sal th., Allinge.

I perioden 1/1- 31/4 og 1/9-30/12.

1. onsdag i måneden kl. 19-21.

2. tirsdag i måneden kl. 19-21.

4. tirsdag i måneden kl. 19-21.

Alle er velkomne. Der er dog lukket ved evt. arrangementer!

Kontingentet er på 160 kr. og kan indbetales hos bestyrelsesmedlemmerne eller på bankkonto: regnr. 0649 kontonummer. 6494-408-440.

Kontingentet kan også betales i "Granitten", Havnegade 13, Allinge, eller på kontoret samt ved møder.

Kapellet.

"På Allinge kirkegård opførte man i foråret og sommeren 1907 et ligkapel, som i 1937 blev forlænget, så kapelsalen blev dobbelt så lang. Udvendt målt var selve kapellet 7,5 meter bredt og før forlængelsen 8,3 meter langt. Efter forlængelsen blev det 15,8 meter langt i følge gamle brandforsikringer (Erhvervsarkivet). Ligkapellet var tegnet af arkitekt Jens Christian Kofoed, som havde tegnestue i København og som var bror til gartner Kofoed på Hallelyst i Mellelbyerne (mellem Sandvig og Allinge, se "Bornholmernes Folkeskoler" 2015, m side 124-125). Han havde lige tegnet et større anneks til Sandvig Borgerskole, og ligesom dér kom bygningen til at stå i røde blanke mursten på en sokkel af granit. Taget var dækket med tegl. Mod vest var der en bygning af samme materialer indrettet til to kistekamre og et værelse til præsten. Der var jernvinduer for det hele med blyindfattede farvede glas. I 1932 blev der opført en toiletbygning.

Af Jens Riis Jørgensen, arkitekt M.A.A., cand. arch. i blandt andet bygningsarkæologi og arkitekturhistorie.

Har du gamle billeder af kapellet, så er vi meget interesseret i at låne dem.

Gornitzkas Bogtrykkeri gennem 111 år i Allinge

Skrevet og samlet af Hans Gornitzka og med indlæg af Axel, Carl Aage og Lars Gornitzka

1905 blev et trykkeri til i Allinge og har igennem 3 generationer været en del af byen og Nordbornholms handels - og turistliv.

Artiklen startede i februar 2016. Her er fortsættelsen på historien:

Onkel Carl Aages erindringer med tidsbilleder og egen uddannelse frem til omkring 1930.

Gennem en stor port kunne der bakkes ind med hestekøretøj gennem husets bredde og ind til en smal gårdsplads til en bygning, hvor der før havde været bageri. Til venstre lå vaskehuset med gruekedel og med dør ud til en langagtig trekant med rendesten ud til gaden – ”slippen”. Derefter kom to lokummer og en smal passage med to trin op til møddingen og et 2-delt brændselsrum, henholdsvis til kul, tørv og brænde, klemmt op til den gamle bageribygning. Derefter kom haven, der var afgrænset fra gårdspladsen af en ligusterhæk, og i skellet til nabogården af en godt 2 meter høj mur af henholdsvis rå sten og strandsten. Det sidste hjørne, før det stødte op til ejendommen, var af bindingsværk og mursten, og her havde vist for år tilbage været yderligere et overdækket skur eller rum. Midt i haven stod det store pæretræ, der delte sig gaffelformet mod vest, og i højden bar det herlige store gul-og rødkindede frugter, hvorimod pærerne mod nord og øst var mindre og til dels fulde af sten i skallen. I gårdens hjørne længst væk fra porten og tæt op ad husets væg, var der en brønd med brønddæksel og pumpe. Jeg kan kun huske at vandet blev benyttet til havevanding og vask, i så fald har vi måttet hente vores forbrug af vand hos enten naboerne eller fra bybrønden ved Fuglesangen, pladsen overfor missionshuset hvor Grummeløkkegade munder ud i Søndergade. Først efter 1912 blev der lagt vandværksvand og gas ind til Allinge by. Men efter den tid, husker jeg – vel på grund af frostsprængte vandrør i gaden – at jeg har hentet vand fra bybrønden. Senere blev pumpen

på vores brønd fjernet, og gennem en lem i brønddækslet fejede vi og smed blade og sten ned. Jeg kunne se, at det 6 meter dybe og 4 meter brede brøndhul strakte sig halvt ind under hovedbygningens væg, så brønden er altså det ældste og har tilhørt tidligere huse.

Otto Gornitzka.

Så langt jeg kan huske, var haven et rundt bed med roser, hvorom løb en smal, gruset gang. Et bed langs udbygningen med bregner, for her var jo altid skygge og en stor efeu, der dækkede væggen og senere krøb op over taget. Et andet bed under ligusterhækken med tulipaner og hortensiaer, alt omkranset af runde strandsten, som vi havde hentet sådan pø om pø fra stranden. Når jeg sammen med

far skulle ud og fiske salamandre i dammene og siden alene efter ulke og småtorsk, var det nemt at få orm, blot vi vendte stenene langs havegangene. For enden af hækken stod en firkantet finhugget granitblok, vel en alen (1 alen = 2 fod = 62,8 cm) på hver led (gad vide hvor denne vel 150 kg tunge blok er havnet) med en halvkuglefordybning, hvori der altid var regnvand og ofte pinjstagga, hentet hjem i syltetøjsglas. Og der var sandkasse i hjørnet. Muren til naboen var fra døren ind til baghuset dækket af efeu, på midten af caprifol, og i hjørnet af vildvin, der eftertiden løb ud på et ståltrådsnet, der overskyggede denne firkantede plads med havebord og -bænke.

Gårddøren havde en lille firkantet rude i mandshøjde, og løftede man den håndsmedede klinke, kom man ind i en forstue foran trappen, der førte op til køkkendøren til højre. Rummet var en kvadratmeter stort, og her stod vore træsko til venstre for måtten. Gennem en dør til højre kom man ind i sætteriet – et par pulte med store skriftkasser, der havde stået hos bedstefar i Nexø og et sluttebord. Over pultene hang et par petroleumslamper, og der

var et par mindre håndpetroleumslamper til at rende rundt med. En rund, høj kakkelovn med plads til en vandkedel i midten, lænede sig op ad skorstenen, og en stor, firkantet lem i gulvet førte ned til kælderen, der groft var hugget ned i klippen; især til højre for trætrappen dannede ikke bortsprængt klippe en naturlig hylde.

Trykkeriet i
Søndergade
4 i 1912.

En smal passage førte ind til trykkeriet – forbi en skabsdør til et rum under trappen, hvor far havde et meget trangt mørkekammer. Her stod den store pedaldrevne hurtigpresse 50 x 70 cm, diegelen og den lille fluesmækker, som jeg – da jeg var omkring skolealderen – fik lov at lege med. Senere fik jeg 10 øre pr. tusind trykte poser, og hjalp også til med at stikke større skriftgrader på plads i skriftkasserne. Opsætningen af maskiner osv. kan jeg selvfølgelig ikke huske noget om, da jeg kun var et par år; men jeg husker da, at mor af og til hjalp med at træde den ene af pedalerne. Når trykpressen først var kommet i gang, var den dog ret let at træde – og den ene pedal var normalt hægtet af – hvilket vil sige, at den kun behøvede en tiendedel hestekraft. Det kan derfor undre, at den behøvede den en og en halv meter høje opretstående gasmotor, som forurenede luften i lokalerne – efter at Allinge i 1912-13 havde fået sit gasværk.

Ud til gadens to fag stod en hebel-skæremaskine, hvor trykkeriet også havde sit papir-, pose- og konvolutlager. Knivbredden var under en halv meter, og kniven skar skråt op nedefra. Alle papirindkøb måtte bestilles i f.eks. propatria (34 x 42 cm), og dog klarede den behovet 20-25 år fremover.

Fra gaden præsenterede ejendommen sig ganske flot. 6 fag vinduer på 1. sal, 2 x 2 fag i stuen med den brede 5-trins granittrappe midtfor op til den todelte gadedør samt den store port. Rendestenen løb under et 2 meter langt bræt foran porten, langs det smalle fortov og under trappens nederste trin. Indenfor gadedøren en lille entré med knagerække under trappen, der med brede trin og et fint gelænder via en repos og heldrejning midtvejs, der førte op til førstesalen. Det lille rum, i entréens bredde, under trappen, kunne man knibe sig ind i, der var ikke højt, da det var reposen der dannede loft. Her var først en slags rodet arkiv, senere blev mørkekammeret flyttet herind, men man fik hurtigt åndenød over fremkalder - og fixerskålene.

Til højre gik døren ind til papirlageret og til venstre gik døren ind til kontoret med fars skrivebord og datidens vægtelefon ved siden af døren ud til porten, der aldrig blev benyttet. Der var så en dør ud til sætteriet, som kun havde et vinduesfag. Sætteriet blev rokeret med papirlageret i 1913 og igen i 1922. Et smalt værelse havde det andet vinduesfag nær porten, med adgang via en dør ind nær kontoret. Jeg mener at huske, at bogtrykkeriets første lærling – Gerhard – havde sin seng og værelse her. Muren til sætteriet blev først revet ned omkring 1920-22.

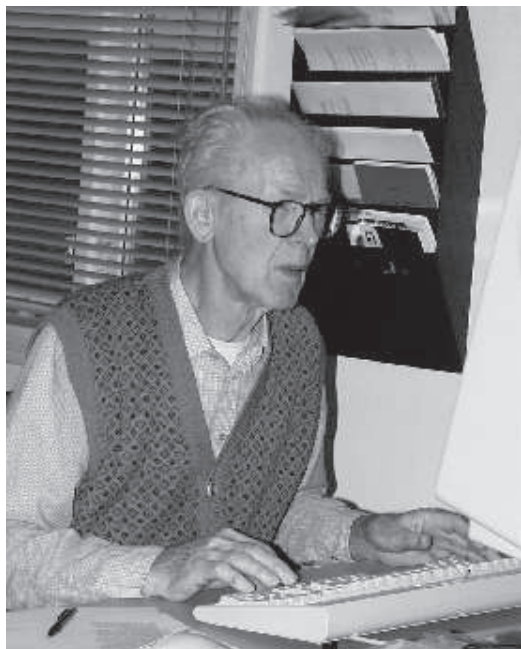
Men det er svært at sige, hvad de forskellige stuer eller rum blev benyttet til, idet der gennem årene mange gange er blevet rokeret om på deres indhold og anvendelse. Det smalle værelse har også været lejet ud til sommergæster, og både kontoret og værelset har været lejlighed under Første Verdenskrig for postassistent Sørensen. På 1. sal ud mod kirken logerede toldassistent Søderberg i mange år i stue, soveværelse og køkken.

Selv om bogtrykkerfamilien vel nok hørte til bourgeoisiet, så var dens indtægter nok de laveste, så derfor måtte der suppleres så meget som muligt gennem lejeindtægter.

I årene 1910-14 blev vi mere og mere oversvømmet af tyske vandrefugle, som far fik travlt med at indlogere både her og der. Det førte til at han 1913 gik i gang med projektet: Baghuset. Jeg erindrer det helt tomt og beskidt. Der var en lem i gulvet lige indenfor døren, men den lave kælder dernede var halvvejs fyldt med mursten. Der var også en lem i loftet, men kun en almindelig stige kunne sættes til, og loftsbrædderne var mangelfulde. Kort sagt mere eller mindre ubeboeligt. Et fag vindue ved siden af døren op og to-trins granittrappe i gavlen ud til gården. Der var dog en slags arbejdsbord under vinduet, og her hamrede og filede far og læredrengen på maskindele – og jeg prøvede at lave mine første små skibe og lette modeller efter Familiejournalen. Det var også poselager, og her har jeg gennem årene med hjemme lavet "maskine" sat bånd i mængder af posebundter, som købmanden så kunne hænge på søm. Mette fødte sit første sorte kid herinde med mor som jordemoder. Men nu skulle det altså blive herberg for tyskerne.

Først blev der muget ud, så konstruerede far en trappe med gelænder op gennem lemmen, hvorom der igen blev sat rækværk. Så gjaldt det om at få sengepladser til en snes stykker eller mere, og det blev til et lag træuld med hessian over, og hovedgærdet eller skråpuden ud mod det skrå tag til et alen højt panel, var udspændt hønsetråd – også foret med træuld og hessian. En smal linoleumsgang i midten op mod den anden gavl, hvor der stod et par små borde med vaskefade. Loftet og de skrå sider var – så vidt jeg husker – hvidmalet pap og lister. Værs'god – liggepladser til alle og de guitar - og mandolinspillende, evigt syngende tyskere var tilsyneladende ovenud tilfredse med arrangementet. Jeg mener dog, at pigerne – det var de fleste – lå ovenpå – drengene eller mændene nedenunder i nogle senge eller på gulvet. Dette rum eller stue var firkantet, ved at der var en mur med dør ind til et smalt værelse med et lille vindue og dør ud til havens hjørne.

Her lavede far i årene før – eller rettere under krigsårene sine forstørrelser – yderst primitivt – idet lyskilden blot var et utildækket hul i vinduet ud til haven. Fotografiapparatet med dobbelt udtræk blev brugt som linse. Det var lange belysningstider – det har nok

varet noget, før han fik skudt sig ind, og han skævede op til eventuelle skyer, og han præsenterede mange gode forstørrelser, af hvilke mange kom i glas og ramme.

August 1914 kom krigen, og tyskerne forlod øen.

Fortsættes i næste nummer.

Axel Gornitzka.

Erindringer / Historier / Fortællinger.

Har **DU** noget, som du selv synes er interessant, så kan der jo også være sjovt for andre!

Det kan f. eks. være noget om Allinge eller Sandvig, da du var barn.

Eller da din far fortalte dig om befrielsesdagene!

Eller noget om alle de forskellige arbejdspladser.

Vi er meget interesseret i at få disse historier ”frem i lyset”.

Hvis du ikke selv vil skrive det ned, så kan vi jo komme og skrive det efter dine fortællinger!

Kontakt Elsebeth Maegaard, Søndergade 33, 3770 Allinge, tlf. 40 16 21 36, e-mail: elsebeth.maegaard@gmail.com

Sandvig er en interessant by

Sandvig er opstået som fiskerleje langt tilbage i tiden, og området omkring byen er rigt på forhistorie som blandt andet helleristninger. Siden middelalderen har det været overfartssted til Skåne i Sverige, hvilket hænger sammen med nærheden til den tilsvarende fiskerby Allinge og til middelalderslottet Hammershus. I senmiddelalderen (slutningen af 1400-t.) boede her så mange i disse to fiskerbyer, at der var behov for at opføre et kapel som anneks til Ols kirkesogn, som området hørte under. Det blev placeret i Allinge og er i dag Allinge Kirke.

Under Christian den Fjerde blev der anlagt en række skanser og batterier til forsvar af de to byer, som fra slutningen af 1600-t. og i fællesskab havde rettigheder på linje med købstæderne på Bornholm. Under Englandskrigen og den efterfølgende kapertid var Allinge og Sandvig med, og fra 1868 udgjorde Allinge og Sandvig én købstadskommune. Tinghuset lå fra gammel tid ved Hammershus, men i 1805-1806 byggede man et nyt råd-, ting og arresthus i Sandvig for byerne, som så i 1881 opførte et nyt rådhus i Allinge ved siden af kirken.

Man startede i 1831 byggeriet af en fælles havn i Sandvig, hvor skibene siden Hammershustiden ankrede op i bugten. Stormfloden i 1835 molestrerede den nye havn, som året efter blev sat i stand. Men nye storme flåede den atter i stykker, så den blev opgivet frem til 1850'erne. I stedet byggede man fra 1841 en offentlig havn

i Allinge oven på molerne fra en privathavn fra 1824. Hammerhavnen blev anlagt i 1890-1891.

Sæne Havn bygges sidst i 1800 tallet.

Anlæggelsen af en række stenværker på Nordbornholm i

slutningen af 1800-t. og navnlig Hammerværket fik afgørende betydning for Sandvig, hvor der flyttede mange arbejdere til fra Sverige med behov for nye boliger. Samtidig blomstrede turismen her med mange gæster fra især Berlinområdet. Der blev opført hoteller, pensionater, forretninger, håndværksvirksomheder, skole, missionshuse med videre. Byen blev udvidet uden for det gamle bygærde, som ses på matrikelkort i 1800-t. og på kortet til Traps Danmark, 1858, 1872 og 1898. Det toppede med anlæggelsen af jernbanen til Rønne fra 1908 til 1913. Året efter startede verdenskrigen, hvorved både turismen og stenindustrien blev sat i stå. Fraflytning begyndte, og serviceniveauet blev trappet ned.

Den senere Kong Chr. X besøgte i 1914 den 1 år gamle jernbane. Her Sandvig Station.

Omkring 1920 kom der så småt gang i turismen igen, og fiskeriet blev støt udvidet. Røgeriet Strandpromenaden 12

fra 1908 blev udvidet og endnu et kom til ved Strandvejen 78B i 1922. Hoteller og pensionater byggede til, og sommerhusbyggeri begyndte. Sandvig gamle by har bevaret mange af sine originale huse, der langt overvejende er i én etage med tegltage og udnyttet tagetage. Byens udkant langs Østersøen er præget af skærgården med klippepartier og naturhavne, mens landsiden går over i åbne marker på bakkerne mod Hammershus. Jernbanen blev nedlagt i 1953 til fordel for bustrafik, efter at man havde anlagt en gennemgående strandvej langs Nordøstkysten. En centralskole blev i 1958 placeret i "Mellembyerne", som man kalder området mellem Allinge og Sandvig.

Af Jens Riis Jørgensen, arkitekt m.a.a., cand. arch. med speciale i blandt andet arkitekturhistorie og bygningsarkæologi.

Jeg har til denne lille oversigt anvendt utrykte kilder i Rigsarkivet, herunder havne- og skolekommissionsprotokoller. En tilsvarende oversigt for Allinge skrev jeg i forbindelse med projektet "Gode byer" i "By og Land" okt. 2015. Se i øvrigt en turfolder, jeg skrev for Sandvig i 1989 i DAL's avis på Arkitekturens Dag ud fra mine registreringer udgivet 1989 i "Huse i Sandvig gennem 200 år" af Bornholms Museum med støtte fra Planstyrelsen (nu Slots- og Kulturstyrelsen).

Vores skilt.

Som du forhåbentlig har lagt mærke til, så har Byforeningen fået fremstillet farverige billeder, der nu pryder de fleste "galger".

Desværre havde kommunen ikke flere. Udgifterne til dette er dækket af de penge vi fik fra Superbrugsen, Allinge. Tak til JER, der lagde de små røde brikker i vores afdeling. Det kan betale sig, så gør det igen næste gang. **TAK!**

Nordlandsposten efterlyses.

Skulle du have enkelte eller flere eksemplarer af Nordlandsposten, så er vi meget interesseret – enten at låne dem, eller at få dem!

Fordeling af Bytrommen.

Alle medlemmer udenfor øen for tilsendt medlemsbladet via e-mail. Har du ingen PC, så sender vi dem med posten.

På Bornholm bliver bladene fordelt eller tilsendt med posten.

Hvis du kun ønsker at få klubbladet via e-mail, så giv os besked.

Er du i øvrigt klar over, at alle tidligere klubblade kan læses eller udskrives, idet de kan findes på vores hjemmeside www.allinge-sandvig-byforening.dk (også på din mobil).

Plan for fjernvarmen.

Der graves:

September: Assereng, Kajbjergvej, Møllevangen; Storegade, Pilegade (10-27), Kirkestræde, Birkevænget, Genvej, og ledningen til Tejn påbegyndes.

Sidst i Sept. og Oktober: Teglgårdsvej, Søndergade (1-3), Pileløkken, Birkebakken (7-2); Ndr. Borrelyngvej, Gilbertstræde, Birkebakken (19-9)

I **November** startes der med: Østergade, Rosengade, Birkeløkken, Brunekulsvej, Lærkebakken.

December: Kæmpestranden.

Der er sat varme på fjernvarmenettet oppe fra den transportable træpillecontainer ned gennem Vestergade, Lindeplads, Nørregade, Havnegadekvarteret og til Sverigesvej. I dette område er konverteringerne i fuld gang, og de første

godt 40 kunder er tilsluttet fjernvarmen, og konverteringerne fortsætter. Det forudsætter at man betaler tilslutningsafgiften, før man kan blive tilsluttet fjernvarmen.

Når tidspunktet for konvertering i flg. tidsplanen for den pågældende gade nærmer sig og tilslutningsafgiften er betalt bliver man kontaktet af VVS Bornholm for at træffe nærmere aftale om selve tilslutningen til fjernvarmen

Til foråret 2017 forventer vi at kunne sætte varme på transmissionsledningerne helt fra Klemensker over Hasle til Allinge, og så vil Allinge kunne forsynes fra Klemensker Halmvarmeværk, indtil det nye værk står klar i Hasle i løbet af 2017.

Kjeld Dale

Fjernvarmen.

Klippen lå lige under asfalten.

Efter STORT arbejde og mange sprængninger lykkedes det at komme igennem Nørregade.

Her fotograferet af Anders Koefoed Larsen den 10. april 2016.

Pilebroen den
8-8-2016.
Foto: AKL.

Folkemødet i Allinge-Sandvig

Folkemødet var igen i 2016 besøgt af knapt 100.000 besøgende. Det er et fantastisk syn, som det er umuligt at "overføre" til billeder. Jeg har alligevel gjort et forsøg, så her er to billeder fra 2016.

18-6-2016.

